

... ORGAMÉ POLIS ...

MIHAELA MĂNUCU—ADAMEȘTEANU

Titlul lucrării de față reia enunțul celei mai vechi mărturii scrise despre o localitate de pe teritoriul României. Ea datează de la sfârșitul secolului al VI-lea. a. Chr., fiind unul din fragmentele operei lui Hecateu din Milet, conservat la Ștefan din Bizanț¹. Toponimul re apare în documentele scrise ale antichității abia în epoca romană, sub forma *Argamnū* (a ... *dominio Argamensium*)², Πόλιος Αίλιος Ἀργαμηνός³, Argamo⁴.

Identificarea *Orgamei* / *Argamum* cu centrul urban antic de la Capul Dolojman⁵ (Fig. 1) era sugerată deja în 1916 de către Vasile Pârvan, care, în comentariul său la importantul document epigrafic cunoscut de atunci sub numele de Horothesia lui Laberius Maximus⁶, amintea în mod repetat, despre existența teritoriului argamensilor la hotarul de nord al chorei histriene⁷. Ipoteza a fost acceptată, pe rând, de majoritatea cercetătorilor

¹ *Hecataei Milesii fragmenta* a cura di G. Nenci, Firenze, 1954, frg. 183: Deci' Ὁργάμνη πόλις ἐπὶ τῷ Ἰστροφ, — apud D.M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, p. 148, n. 39. Vezi și *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, IV. EKATAIO, apud Stephanus din Bizanț, vv. 172.

² V. Pârvan, *Histria*. IV, AARMSI, t. 38, 1916, p. 556 — 593, nr. 16, r. 2—3.

³ D.M. Pippidi, *St Cl*, 21, 1983, p. 106—107; id., *Studii de istorie și epigrafie*, București 1988, p. 212—213.

⁴ *Fontes Historiae Daco — Romanae*, II, București, 1970, *Procopii Caesariensis, De Aedificiis*, p. 475: Argamo...Ergamia.

⁵ Capul Dolojman se află la 8 km est de actuala localitate Jurilovca, jud. Tulcea, în partea de nord a Dobrogei și la cca 40 km nord de mai bine cunoscuta cetate antică Istros/Histria.

⁶ Vezi *supra*, n. 2. De altfel, pe harta Dobrogei romane care însoțea volumul *Cetatea Ulmetum I*, publicat de V. Pârvan în 1914, toponimul antic Argamum este localizat la Capul Dolojman. În legătură cu Horothesia lui Laberius Maximus vezi comentariul lui D.M. Pippidi din *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 349—385, unde, la p. 362 este prezentată o hartă ilustrând cele două propuneri avansate pentru reconstituirea teritoriului histrian de către V. Pârvan și P. Nicorescu.

⁷ V. Pârvan, *Histria*. IV, p. 580—582, 583, 587. Privind harta publicată de D.M. Pippidi în volumul citat mai sus și confruntând-o cu aspectul terenului mise pare evident că teritoriul argamensilor este delimitat de diferența între hotarele septentrionale ale celui histrian, în viziunea celor doi autori.

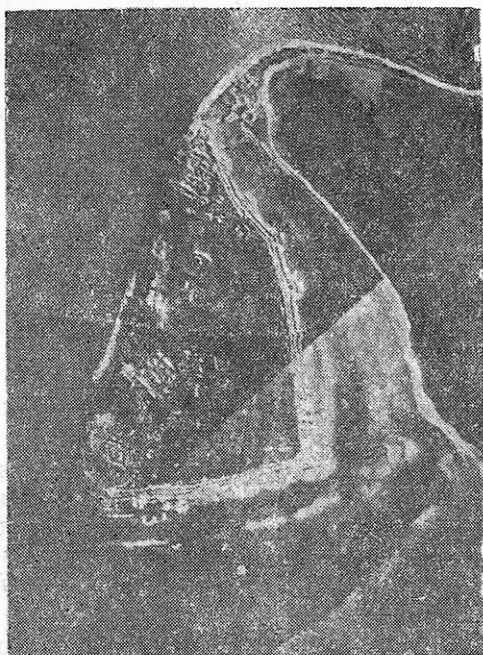

Fig. 1. Argamum. Fortificație romano-bizantină. Vedere aeriană verticală, publicată de P. Nicorescu în 1944.

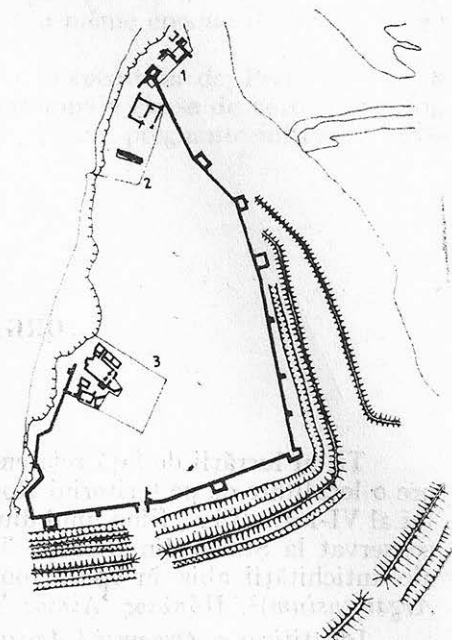

Fig. 2. Argamum. Plan după stereorestituție. 1 — Capul promontoriului; 2 — Sec-torul F.E. 3 — Basilica II.

familiarizați cu realitățile arheologice dobrogene⁸. Totuși, unii au formulat propuneri privind o localizare diferită a toponimului antic⁹, iar alții au găsit potrivită identificarea ruinelor de la Capul Dolojman cu alte nume de localități transmise de izvoarele antichității¹⁰.

Cum este și firesc în asemenea împrejurări, rolul cel mai important în verificarea diferitelor ipoteze privind identitatea *Orgame* / *Argamum* =

⁸ P. Nicorescu, BSH, 1944, p. 96; D.M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 148; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, 1968, p. 421—422, 424, 426; H. Mihăescu în *Fontes Historiae Daco — Romanae*, p. 475, nr. 159; D.M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio*, Milano, 1971, p. 36 și 231, n. 43; Coja, BMI, 40, 1972, 3, p. 33—42, cuprinzând principalele rezultate ale cercetărilor sale și bibliografia la zi. A. Ștefan, SCIVA, 32, 1982, 2, p. 199—208; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București 1977, p. 166, 173, 175—177; 230; Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană*, 1977, p. 57; M. Mănucu-Adameșteanu, SCIVA, 31, 1980, 2, p. 331—330; eadem, *Actes du XIIe Congrès International d'Archéologie Classique*, Athènes, 1983 (1985), p. 169—175; M. Coja în P. Leriche și H. Tréziny (ed.), *La fortification dans l'histoire du monde grec*, Valbonne, 1982, p. 100; eadem în J.—P. Descoedres (ed.) *Greek Colonists and Native Populations*, Oxford, 1990, p. 160, 162, 167.

⁹ Em. Popescu în *Tabula Imperii Romani. Scythia Minor*, București, 1969, p. 24 și 63 propune localizarea toponimului Argamum la Sarichioi.

¹⁰ *Ibidem*. p. 27, 34 sugerează localizarea la Cap Dolojman a toponimului antic *Constantiana*.

= Cap Dolojman revine cercetării arheologice¹¹ (Fig. 2). În cele ce urmează aş dori să aduc unele precizări privind etapa cea mai obscură (şi mai greu accesibilă cercetării arheologice) din evoluţia locuirii antice de la Capul Dolojman, cu speranţa de a contribui la lămurirea unor aspecte ale începuturilor sale, precum şi a unor nuanţe ale interpretării istorice ale prezenţei sale.

Săpăturile sistematice reluate în anul 1965¹² au identificat urmele unei ocupări precoloniale a sitului, aparţinând fazei finale a primei epoci a fierului (cultura Babadag, aproximativ secolele VIII-VII a. Chr.¹³ Este vorba de funduri de bordeie şi de gropi săpate în stâncă, surprinse pretutindeni unde săpătura a atins baza depunerilor arheologice. Din păcate, faptul că, ori unde a fost înregistrat, stratul grec arhaic suprapune direct roca, în interiorul lui ceramica hallstattiană târzie asociindu-se cu cea greco-orientală, inclusiv în umplutura complexelor amintite mai sus, lasă încă fără răspuns problema stabilirii unei relaţii cronologice lipsită de echivoc între cele două etape de locuire. Stratigrafia ar fi putut fi relativ uşor interpretabilă în sensul contemporaneităţii şi convieţuirii celor două componente etno-culturale dacă:

1. Elementele hallstattiene surprinse nu şi-ar găsi analogii în aşezarea eponimă de pe malul lacului Babadag (fortificaţia de la Babadag), a cărei existenţă încetează înainte de sfârşitul secolului VII a.C., fără a furniza nici cea mai mică dovadă a unei relaţii cu grecii instalaţi la nici 20 km sud de ea¹⁴.

2. Ceramica cea mai timpurie descoperită până acum în stratul arhaic de la Capul Dolojman s-ar putea data înaintea ultimului pătrar al secolului al VII-lea a.C., cel mai devreme la hotarul dintre penultimul şi ultimul deceniu al său.

3. Săpăturile nu ar fi pus în evidenţă, oriunde în interiorul fortificaţiei romano-bizantine (secolele V-VI d.Chr.), existenţa a numeroase faze de modelare şi remodelare a terenului prin terasări şi nivelări succesive, care au sfârşit prin a modifica secvenţele stratigrafice fireşti; cazul situaţiei surprinse la vest de basilica II, unde stratul romano-bizantin suprapune direct stâncă, în care au fost identificate gropi aparţinând primei epoci a fierului, lipsite de orice materal arheologic *in situ*, este, în acest sens, dintre cele mai grăitoare¹⁵.

¹¹ Din păcate, rezultatele detaliate ale săpăturilor efectuate de P. Nicorescu (1926—1932), Em. Coliu (1939) şi reluate, în 1965, de Maria Coja au rămas, în mare parte, nedidite. Lucrarea de faţă îşi propune să umple parţial, această lacună.

¹² Reluate în 1965 săpăturile au continuat, fără întrerupere, până în prezent. Din 1986 săpăturile, restaurarea materialului şi conservarea *in situ* a monumentelor au trecut în totalitate în sarcina Muzeului „Delta Dunării” din Tulcea. Aducerea la zi a informaţiilor privind situl face şi ea parte din programul de cercetare al echipei actuale de cercetare.

¹³ M. Coja, BMI, 40, 1972, 3, p. 33 şi, mai recent, eadem, în *Greek Colonists and Native Populations*, Oxford, 1990, p. 162.

¹⁴ P. Alexandrescu, S. Mărintz, Pontică, 15, 1982, p. 55.

¹⁵ Informaţia o datorez colegului F. Topoleanu, care conduce săpăturile în sectorul amintit. Îi mulţumesc şi cu acest prilej.

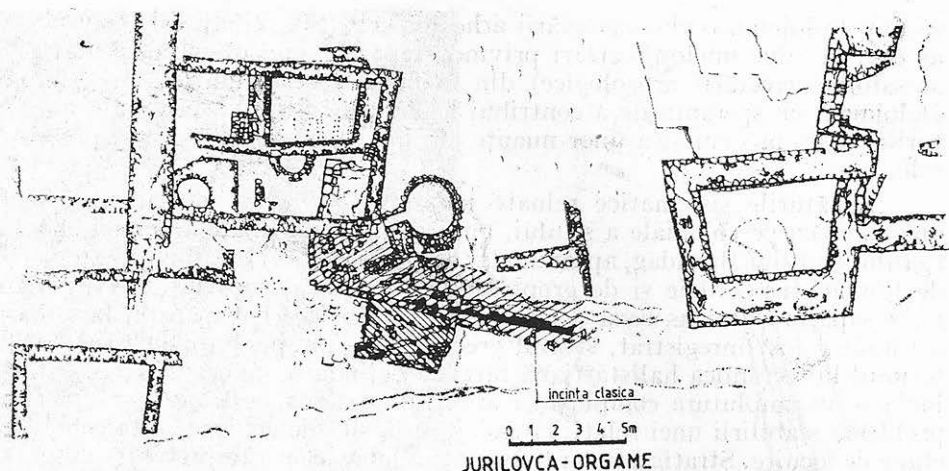

Fig. 3. Relevu parțial din sectorul din Capul promontoriului, publicat de M. Coja în 1982.

În asemenea împrejurări, până la identificarea unei situații stratigrafice lipsite de echivoc, se pare că rezolvarea problemei raportului dintre etapa hallstattiană a ocupării promontoriului Cap Dolojman și faza colonială trebuie amânată, împreună cu toate implicațiile de ordin istoric, pe care unul sau altul din răspunsurile așteptate le-ar putea isca¹⁶.

Informațiile referitoare la epoca arhaică s-au îmbogățit și nuanțat în urma cercetărilor din ultimii ani în sectorul F.E.¹⁷. Stratul arhaic, înregistrat de Maria Coja în primele sale sondaje din interiorul și exteriorul fortificației romano-bizantine, a căpătat consistență, ilustrându-se prin cel puțin două nivele, clar definite cronologic: primul aparține celui de-al doilea sfert al secolului VI a. Chr., al doilea celei de-a doua jumătăți a aceluiași secol, încheindu-și existența către anii 520—490. Fiecare din cele două momente este reprezentat prin locuința de suprafață, parțial conservate: podele fragmentare, vetre distruse, fragmente ale lipiturii de lut a pereților etc. Ceramica descoperită pe podele a permis încadrarea cronologică a celor două complexe.

Celui de-al doilea nivel arhaic îi mai pot fi atribuite, pe criterii stratigrafice, două cuptoare, atestând o activitate artizanală (producție ceramică, coroplastie), încă înainte de sfârșitul secolului al VI-lea a. Chr. sau către finele acestuia.

¹⁶ Disputa privind existența sau nu a unor dovezi certo în acest domeniu rămâne încă deschisă. Vezi, recent, P. Alexandrescu, în *Histria. Eine griechen Stadt an der rumänischen Schwarzmeerküste*, Konstanzer Althistorische Vorträge und Forschungen, H. 25, 1990, p. 63—66.

¹⁷ Afirmatia se bazează pe observațiile proprii din sectorul F.E. unde, sub depunerile romano-bizantine, am identificat o secvență stratigrafică relativ bine conservată. Totuși, monumentele romane târzii fac dificilă explorarea integrală, în suprafață, a stratului grec. Principalele rezultate ale acestei cercetări au fost comunicate anual la diferite sesiuni, rămânând, încă, inedite.

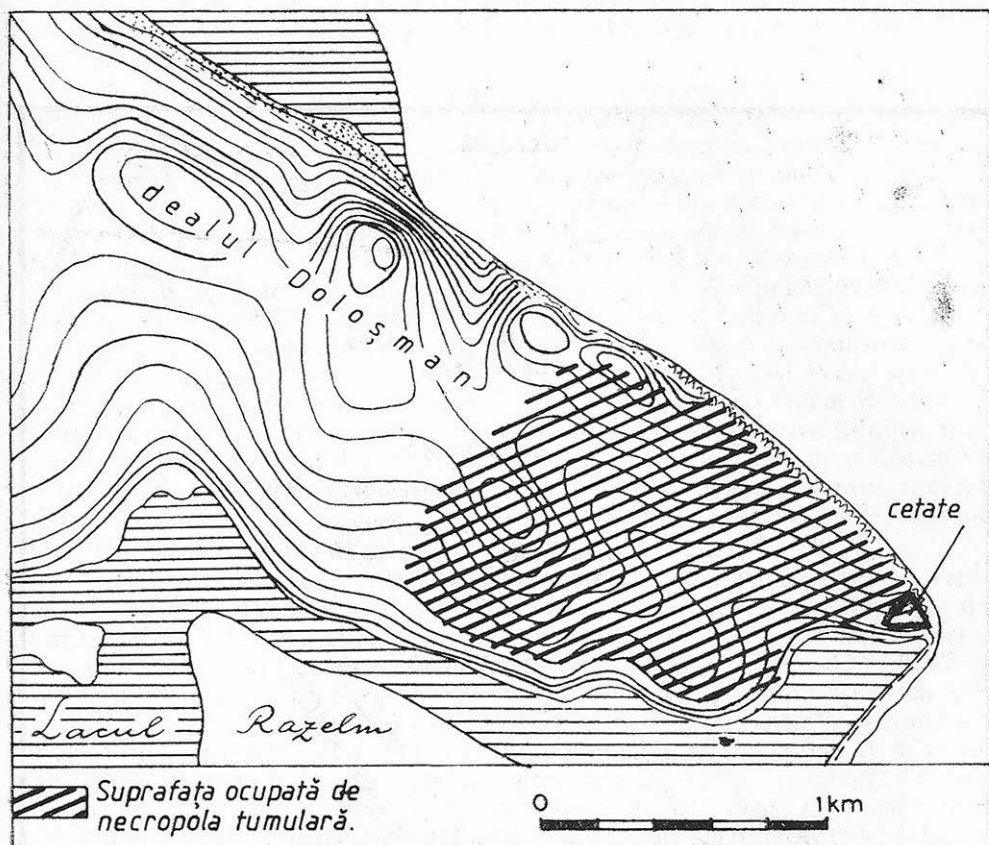

Fig. 4. Schiță topografică a Capului Doloșman.

Abundența și varietatea ceramicii de proveniență greco-orientală ilustrează legături permanente, strânse și active, cu centrele producătoare din Asia Mică și din insulele Chios, Lesbos, Samos, Milet, Clazomenae etc. Cu totul sporadic apar și produse corinthiene și attice¹⁸.

Legăturile cu lumea metropolitană și prezența celor două cuptoare reflectă o viață economică prosperă, indiciu, la rândul ei, al unei anumite stabilități politice și chiar de cooperare cu lumea indigenă. Ceramica indigenă (modelată cu mâna), prezentă în stratul arhaic în cantități mai mici decât cea greacă, prezintă un repertoriu de forme sărac. Atât în forme cât

¹⁸ Statistic, raportul între diferitele categorii ceramice arhaice de la Orgame, atât din punct de vedere tipologic, cât și al provenienței, găsește cea mai apropiată analogie la Istros. Cf. P. Alexandrescu, *Histria. La céramique d'époque archaïque et classique*, Bucarest, 1978. De asemenea, prof. P. Alexandrescu a confirmat paralelismul cronologic și „cultural” între Istros și Orgame cu prilejul vizionării expoziției organizate la Muzeul „Delta Dunării” Tulcea în vara-toamna 1992: „Orgame/Argamum în perioada greacă”.

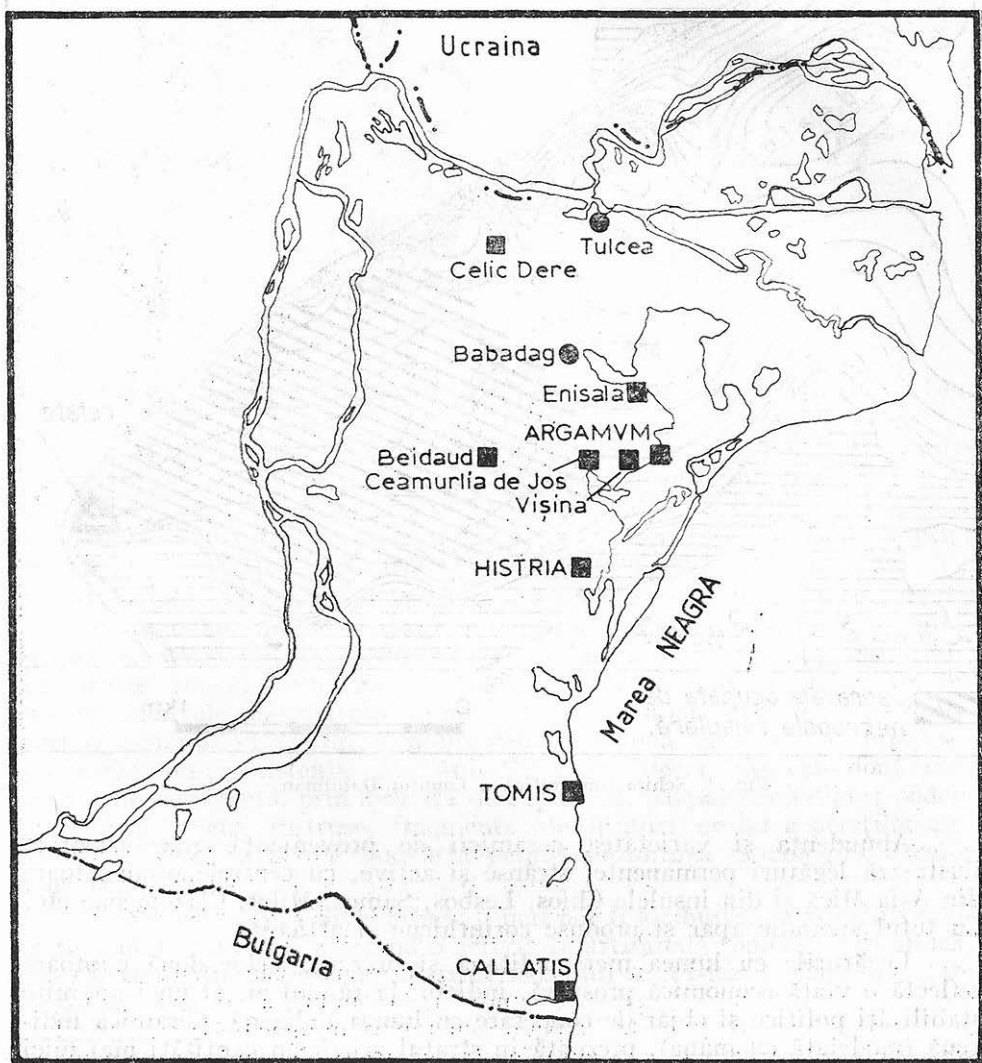

Fig. 5. Harta Dobrogei, cu localitățile citate în text.

și în sistemele de decor se remarcă tradiții locale din prima epocă a fierului, de asemenea, nu putem trece cu vederea prezența ceramicii aparținând așa-numitului tip „nord-pontic”¹⁹.

Pe de altă parte prezența produselor grecești în zona înconjurătoare, (Fig. 5), pe o rază de cca 20 km, nu poate rămâne neobservată: Jurilovca, Vișina, Enisala, Ceamurlia de Jos²⁰, în așezări deschise, integrate, cu siguranță, unei *chora* rapid constituită, în absența căreia nucleul colonial nu putea supraviețui, și pe care o putem reconstitui fără dificultate. Din confruntarea distribuirii urmelor de locuire din secolul al VI-lea — începutul secolului al V-lea a.Chr. cu specificul fizico-geografic al zonei rezultă că *chora* Orgamei, în această etapă, era delimitată la est de apele actualului lac Razelm (pe atunci golf marin), la nord de înălțimile Enisalei și Visternei, iar spre vest de dealurile Babadagului și Slavelor, până la confluența pâraielor Ceamurlia și Beidaud, puțin înainte ca primul să-și verse apele în actualul lac Golovița (în antichitate integrat complexului marin Razelm — Sinoe). Cred că nu este nici locul, nici momentul lansării într-o discuție mai amplă asupra subiectului — atât de complex — privind geneza și dinamica constituirii teritoriului unei *apoikii*. Mi se pare însă evident că aria, a cărei delimitare am încercat-o mai sus corespundea, sub toate aspectele, rolului pe care *chora* o are în binomul care este orice πόλις greacă (Fig. 6).

În același context — cel al relației πόλις — *chora*, nu lipsită de semnificație mi se pare remarcabilă concentrare a unor abundente depozite de vârfuri de săgeți premonetare tocmai în interiorul ariei mai sus descrise ca probabilă *chora* a Orgamei: Jurilovca²¹, Vișina²², Enisala²³. Fără a trece cu vederea descoperirile similare mai recente de la Tomis²⁴ și Nuntași²⁵ nici pe cele mai vechi de pe litoralul vest și nord-vest pontic²⁶, o anumită rezervă în interpretarea lor drept „daruri, bunuri de prestigiu oferite de milesieni elitei nobiliare getice pentru a consfinți alianțe și colaborări”²⁷ mi se pare obligatorie, tocmai pentru că mediul în care apar, de regulă, asemenea depozite, îl constituie așezările rurale din teritoriile coloniale, în timp ce în așezările fortificate indigene, ca și în însuși perimetrul orașelor

¹⁹ Pentru analogii, vezi S. Dimitriu, în *Histria. II*, București, 1966, p. 54—55 și p. 48—49.

²⁰ Descoperiri izolate, întâmplătoare, cu excepția celor de la Vișina și Enisala, unde urmele de locuire greco-indigenă au apărut în cursul unor săpături sistematice, conduse între 1979—1985 (Vișina) și 1967, 1977—1981 (Enisala). Pentru Vișina vezi M. Mănușu-Adameșteanu, MCA, 1980, p. 170—178; eadem, MCA, 1981, p. 170—177; eadem, SCN, 8, 1980, p. 17—20. Pentru Enisala, M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 21.

²¹ Fl. Preda, AUB, 1961, 16, p. 16—17; Gh. Poenaru — Bordea, E. Oberländer Târnoveanu, *Actes du II Congrès International de Thracologie*, Bucarest, 1976—1980, p. 141—150.

²² M. Mănușu-Adameșteanu, SCN, 8, 1980, p. 17—20.

²³ A. Aricescu, SCN, 6, 1975, p. 17—23. d

²⁴ Inedit. Informația o datorez colegului Gh. Papuc, de la MINA Constanța.

²⁵ Descoperit în cadrul unei cercetări sistematice efectuate de Catrinel Domăneanțu, de la Institutul de Arheologie din București. Inedit.

²⁶ Pentru bibliografie: M. Mănușu-Adameșteanu, SCN, 8, 1984, p. 17, n. 2.

²⁷ Al. Avram, în *Symposia Thracologica*, 7, 1989, p. 76.

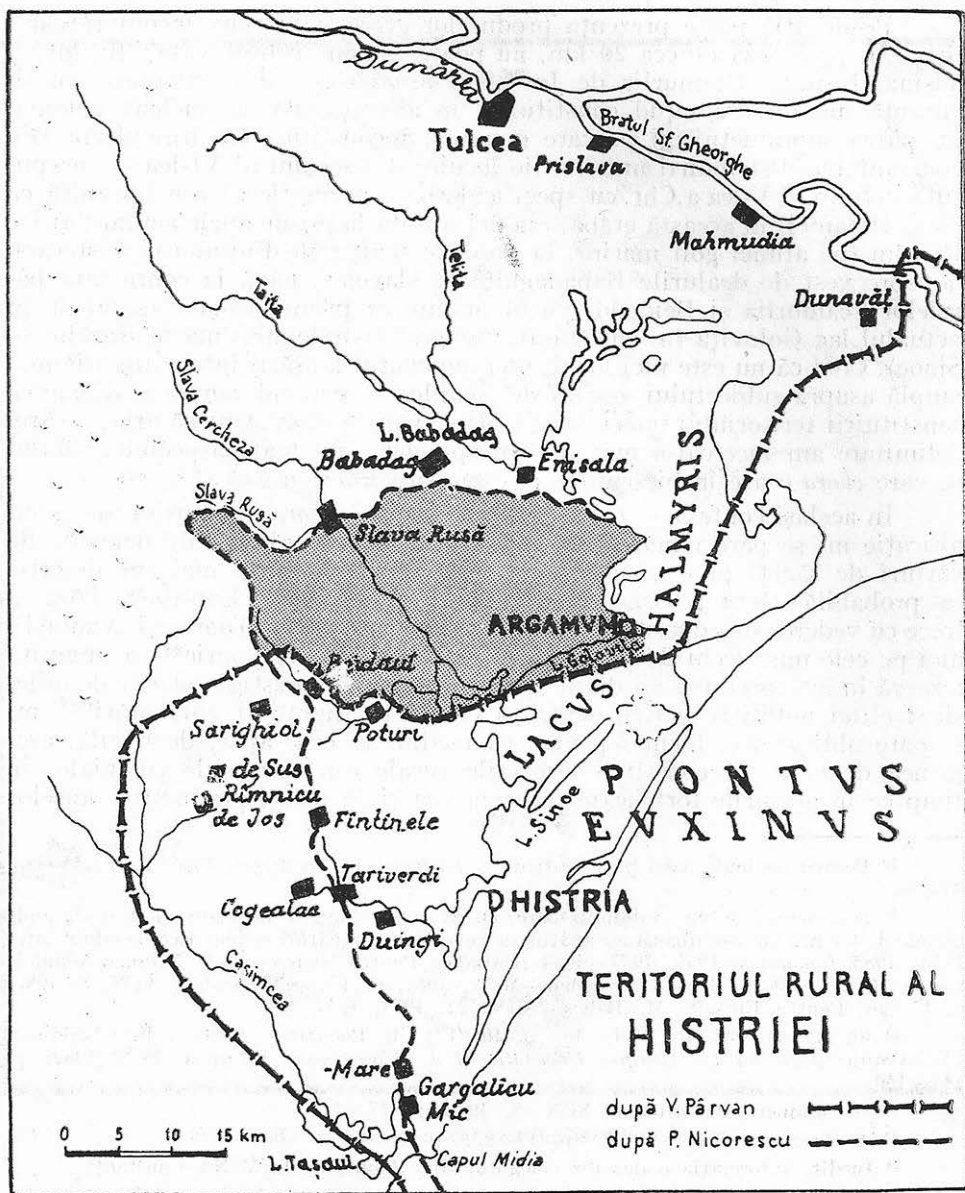

Fig. 6 Teritoriul argamens, în propunerea autoarei.

grecești — unde ar fi de așteptat să se afle reședințele elementelor aristocrației locale (getice) — obiectele respective apar cu totul izolat²⁸.

Revenind asupra raporturilor greci — localnici în perioada instalării celor dintâi la Capul Dolojman, constatăm că, dincolo de barajul dealurilor înconjurătoare, se aflau puternice formațiuni politice indigene, ale căror reședințe erau protejate de fortificații de pământ, adăugate unor poziții apărate natural, cum sunt cele de la Beidaud²⁹ și Celic Dere³⁰ (Fig. 5). Ceramica greacă este prezentă și în interiorul acestor cetăți încă de la mijlocul secolului al VI-lea a. Chr., fără a atinge însă rata unui produs curent (sub aspect cantitativ): predomină amforele (ca ambalaje ale unor produse venite din regiunile mediteraneene) și ceramica cenușie, produsă — poate — pe loc, la Histria sau Orgame. Ceramica „de lux” este slab reprezentată prin vase de toaletă (vas-coronă, aryballos, lekythos) — deci recipiente ale unor produse cu aceeași proveniență. O lectură antropologică-sociologică a datelor arheologice ar indica mai degrabă seria de ceramică greacă — containere sau recipiente ale unor substanțe rare — ca σῆμα a statului social al ocupanților fortificațiilor menționate. Indiferent pe ce cale — dar foarte probabil pe baze contractuale — între localnici și noii veniți se stabilise, pe parcursul a cca 100 de ani (deci două-trei generații), un *modus vivendi*, întemeiat pe un nou echilibru (poate un nou model de echilibru, dacă e să ținem seama de probabilitatea, aproape certă sa instabilitate) — precar, dar profitabil pentru ambele părți.

Mărturiile arheologice par să sugereze un sfârșit dramatic pentru faza arhaică a așezării. Din păcate, nu suntem încă în măsură să-i precizăm împrejurările: este posibil ca Orgame să fi fost victima acelorași evenimente istorice care-au pus capăt locuirii arhaice și la Histria; în același timp, un studiu geofizic atent al locului ar putea revela cauze naturale, datorate particularităților mediului și mai ales substratului calcaros extrem de friabil. Într-adevăr, nivelul databil 520—490 a. Chr. poartă urme de incendiu și este acoperit de un strat de piatră de calcar, adusă, fără-îndoială, de o alunecare de teren³¹.

Depunerile din epoca clasică, identificate în două zone din interiorul fortificației romano-bizantice, aparțin secolelor V—IV a. Chr. Este vorba despre două niveluri verificate stratigrafic. Primul se datează în a doua jumătate a secolului V a. Chr. încetându-și existența către sfârșitul aceluiași secol. În sectorul F.E. momentul este reprezentat de podeaua incendiată a unei locuințe, probabil de suprafață, pe care zăceau fragmente de ceramică attică cu firnis negru și monede de bronz de tipul „cu roata”. Al doilea nivel care ar putea aparține primului sfert al secolului IV a. Chr. poartă și el urme

²⁸ M. Mănucu-Adamesteanu, *op. cit.*, p. 17, n. 2—3. Adresez și pe această cale mulțumiri dr. D. Simion pentru informațiile referitoare la prezența unor asemenea piese în așezările de la Beidaud și Celic Dere.

²⁹ G. Simion, *El. Iăzurcă, Peuce*, 8, Tulcea, 1980, p. 37—54.

³⁰ Cercetări sistematice aparținând dr. D. Simion, încă inedite.

³¹ Asupra împrejurărilor sfârșitului fazei arhaice la Istros/Histria P. Alexandrescu, *Pontica*, 19, 1986, p. 28—31. Ipoteza unei calamități naturale în cazul Orgamei, sugerată de caracteristicile vizibile ale substratului, are nevoie de o verificare cu mijloace de cercetare specifice.

de incendiu și a fost înregistrat în suprafețele investigate în capul promontoriului și în sectorul F.E.³²

Deși reprezintă o perioadă extrem de scurtă (cel mult 25 de ani) nivelul respectiv pare să ilustreze o etapă de prosperitate economică și de preocupări urbanistice la Orgame. Este probabil ca, în această fază edificiile să fi avut ziduri de piatră (sau de chirpici pe soclu de piatră), ceramica greacă este abundentă și variată, de la amfore (Thasos, Chios, Mende) la ceramica uzuală și la produsele attice cu figuri roșii; moneda (histriană de argint și de bronz) apare ca un mijloc de schimb comun.

Dezvelirea unui colț de zid de apărare (Fig. 3) lat de peste 2 m, realizat în blocuri mici de calcar, în manieră pseudo-isodomă, a cărui moment constructiv este asigurat de ceramică între sfârșitul secolului V — începutul secolului IV a.Chr.³³), adaugă discuției noastre un alt argument valabil.

A doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr. este deocamdată mai puțin asigurată stratigrafic. Singurul complex atribuit acestui interval este o groapă identificată în capul promontoriului. Materialul ceramic caracteristic (fragmente de vase cu figuri roșii și cu firnis negru, ceramică uzuală și amfore de transport) este însă abundent în strat și în nivelările de epocă romano-bizantină.

În ultimii ani au fost inițiate săpături în necropola tumulară a cetății grecești, identificată la mai puțin de 1 km spre vest (fig. 4). Cercetările au mai degrabă un caracter de salvare, întrucât terenul a fost supus la arături profunde în anii de după război, fapt ce a condus la distrugerea în mare măsură a tumulilor³⁴ răspândiți pe o rază de cca 5 km în jurul cetății. Din fericire au rămas încă *in situ* suficiente elemente care să permită observații minuțioase asupra ritului și ritualului funerar, organizării și evoluției necropolei și recuperarea unor bogate inventare funerare, în cea mai mare parte ceramică, strivite de mijloacele mecanice care au lucrat pământul în ultimii 50 de ani. Limitele cronologice între care se înscriu complexele deja cercetate cuprind intervalul dintre sfârșitul secolului V a.Chr. și primele decenii ale secolului II a.Chr.³⁵

³² Propriile mele observații confirmă pe cele exprimate de M. Coja, EMI, 40, 1972, 3, p. 36.

³³ Eadem, in P. Leriche et H. Tréziny (ed.), *La fortification dans l'histoire du monde grec*, 1982, p. 100 și fig. 219.

³⁴ Tumulii sunt încă vizibili în fotografiile aeriene ale zonei efectuate în anii '50. Pentru confirmare, vezi D. Adameșteanu, *Un mare elev al lui Vasile Pârvan: Scarlat Lambrino*, in rev. „22”, 3 (155), 1993, p. 11. Dimensiunile tumulilor, probabil modeste, explică treptata lor erodare de către lucrările agricole efectuate cu mijloace mecanice în ultimii 50 de ani, până la nivelarea completă a terenului. Primele sondaje în zonă au fost efectuate pentru verificarea suspectelor aglomerări de piatră și fragmente ceramice, în exclusivitate grecești pe care arăturile anuale le evidențiau în mod clar.

³⁵ În 1988 am incredințat conducerea cercetărilor din zona necropolei colegei Vasilica Lungu, de la Muzeul „Delta Dunării” Tulcea. Munca sa deosebit de minuțioasă a adus deja la lumină, în afara unor aspecte spectaculoase ale organizării spațiului funerar, ritului și ritualului funerar, elemente interpretabile nu numai în cheie cronologică, ci și socio-economică și antropologică. Odată cu avansarea cercetărilor din necropolă, imaginea Orgamei/Argamum în perioada greacă va deveni mai exactă și mai completă.

Ultima etapă din evoluția preromană a nucleului urban de la Capul Dolojman aparține perioadei elenistice. Urmele sale, greu decelabile stratigrafic, au avut de suferit mai ales în urma intervențiilor din epoca romană. Stratul elenistic a fost verificat în sectoarele F.E., capul promontoriului și *extra muros*. Porțiuni dintr-o podea de lut arsă, cu vatră circulară amenajată pe un „pat” din fragmente de panse de amfore au fost identificate în sectorul F.E. Din punct de vedere stratigrafic pare a fi vorba de o locuință semiîngropată, nivelul corespunzător aflându-se cu cca. 0,70—0,80 m mai sus. O monedă histriană, de la sfârșitul secolului III — începutul secolului II a. Chr., descoperită în imediata vecinătate, ar putea servi drept reper cronologic. Aceluiași moment i-ar putea fi atribuit un cuptor artizanal identificat de Maria Coja în săpăturile sale din acest sector, efectuate în anii „70, precum și masiva depunere de cenușă și dărâmătură, în care zace o cantitate impresionantă de ceramică (indeosebi amfore, dar și fragmente de figurine de terracotă, kantharoi West Slope și kernoi) identificată pe latura de sud a sectorului în 1991³⁶. Stampilele de amfore apărute pretutindeni în cetate în straturile de nivelări și decapări de epocă romano-bizantină indică, pentru perioada elenistică, o cronologie care merge de la începutul secolului IV până în primele decenii ale secolului II a. Chr.³⁷.

La capătul acestei sumare prezentări a rezultatelor ultimelor cercetări la Orgame/Argamum privind perioada preromană consider îndreptățită încercarea de a puncta câteva observații, din care sper să reiasă, cu claritate, ceea ce știm, ceea ce ne putem îngădui să considerăm a ști și ceea ce nu știm (încă) despre începuturile „celei dintâi localități de pe teritoriul țării noastre al cărei nume este pomenit într-un izvor literar antic?”³⁸.

1. Cele mai vechi urme de locuire la Capul Dolojman par să indice o fază de ocupare precolonială a sitului de către o populație vădind tradiții culturale locale (caracteristice pentru prima epocă a fierului) identice celor înregistrate în așezarea fortificată de la Babadag, din apropiere.

2. Cele mai vechi urme ale prezenței grecilor la Capul Dolojman aparțin celei de-a doua jumătăți a secolului al VII-lea, mai exact ultimului sfert al acestuia. Prezența lor în anumite cantități și variante permite ipoteza existenței unui nivel corespunzător din punct de vedere cronologic, chiar dacă el nu a fost verificat stratigrafic până în prezent.

3. Stratul arhaic, la nivelul actual al cunoștințelor noastre, este destul de consistent, prezentând două niveluri atestate stratigrafic și cronologic. Ultimului, al cărui sfârșit poate fi plasat între 520—490 a. Chr., îi sunt atribuite două cuptoare artizanale, care lasă să se întrevadă o producție ceramică locală.

³⁶ Pentru perioada elenistică, a se vedea și M. Coja, BMI, 40, 1972, 3, p. 36: Interpretarea corectă a complexului identificat în 1991 în sectorul F.E. reclamă continuarea cercetării.

³⁷ V. Lungu, *Symposia Thracologica*, 7, 1989, p. 277—278; eadem, în volumul de față.

³⁸ D.M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, 1965, p. 108.

4. Perioadele clasică și elenistică sunt documentate de complexe de locuire, artizanale, elemente de urbanistică (zid de apărare, stradă, elemente de sistematizare a teritoriului, ocupat în forme organizate).

5. Pentru oricare din faze și pentru toate laolaltă cred că s-au acumulat suficiente indicii în privința evoluției urmate de așezarea de la Capul Dolojman. Dacă cercetările de până acum nu au putut documenta și existența acelor mari zone rezervate vieții publice — agora, sanctuare etc. — care completează imaginea unei veritabile πόλις, nu este exclus ca cele care vor urma să le identifice sau să le explice absența *in situ*.

În atare împrejurări mă întreb dacă a pune sub semnul întrebării acuratețea mărturiei lui Hecateu ('Οργάμη πόλις) nu este o dovadă de prudență excesivă și de inexplicabilă neîncredere în sursele antice³⁹.

Mai puțin clare ne apar, deocamdată, raporturile Orgamei cu celelalte cetăți întemeiate de greci pe litoralul vestic al Mării Negre. Oricum, pornind de la constatarea că, cel puțin sub aspect cronologic, începuturile Histriei și Orgamei par a se situa în planul contemporaneității (ultimul sfert al secolului VII a.Chr., după ceramică), aș îndrăzni să pun sub semnul întrebării statutul de emporion, subcolonie histriană sau, pur și simplu, așezare rurală în teritoriul histrian, atribuit în mod tradițional în istoriografia Dobrogei, nucleului de locuire greacă de la Capul Dolojman⁴⁰. Ipoteza unei stabiliri simultane a unor grupuri de coloniști milesieni atât la Histria, cât și la Capul Dolojman mi se pare tentantă și nu întrutotul improbabilă. În această lumină cele două centre ar putea trece drept ctitorii milesiene vizând mai buna exploatare a resurselor de care bogatul ținut de la Gurile Dunării dispunea. Asupra raporturilor dintre cele două orașe și cu lumea indigenă, în epoca ulterioară întemeierii lor, cercetările arheologice și istorice, în general, vor aduce, cu siguranță, completările și lămuririle necesare.

... ORGAMÉ POLIS ...

R é s u m é

Le nom du centre gréco-romain Orgamé/Argamum (Cap Dolojman, com. Jurilovca, dép. Tulcea) nous est connu par la mention qu'en fait Hécatee de Milet, dans un fragment reproduit par Etienne de Bysance. Malgré l'expression même de Hécatee ('Οργάμη πόλις [...]) la littérature historiographique en fait référence en tant qu'emporion, sous-colonie d'Istros; on lui attribue parfois le *status* d'habitat indigène dans la *chora* istrienne.

³⁹ Exprimată explicit de Al. Avram, *Symposia Thracologica*, 7, 1989, p. 73.

⁴⁰ Opinie exprimată în mod constant. Cel mai recent confirmată de P. Alexandrescu în *Histria. Eine griechen Stadt an der rumänischen Schwarzmeerküste*, 1990, p. 63. M. Coja, în diversele sale lucrări dedicate așezării de la Capul Dolojman, pare să accepte statutul de dependență, originară și administrativă, față de Istros/Histria. Numai recent lasă deschisă posibilitatea „that this small colony was founded at approximately the same time, as Istrus, thus confirming the informations related by Hecataeus of Miletus...”. Cf. M. Coja în J. — P. Descœudres (ed.), *Greek Colonists and Native Populations*, Oxford, 1990, p. 162.

Les fouilles archéologiques menées sur place entre 1926–1932 (P. Nicoresco), 1939 (Em. Coliu) et depuis 1965 jusqu'à présent (M. Coja, M. Mănușu-Adameșteanu, A. Opaît, Cr. Opaît, F. Topoleanu, V. Lungu) ont apporté des arguments pertinents en faveur de l'évolution urbaine de ce centre, tant à l'époque grecque qu'à l'époque romaine (VIIe siècle av. J. Chr. – VIIe siècle après J. Chr.).

En corroborant les evidences archéologiques dernièrement obtenues sur place, ainsi que dans la région septentrionale de la Dobroudja, l'auteur se propose de rendre une image plus claire du développement d'Orgamé à l'époque grecque et de définir, géographiquement, son territoire, en concluant:

1. Les plus anciennes traces d'habitation à Cap Dolojman semblent indiquer une occupation précoloniale du site, par une population dont les traditions culturelles locales (caractéristiques pour le premier âge du Fer) rappellent celles vérifiées dans l'habitat fortifié voisin (Babadag).
2. Les plus antiques traces de la présence des Grecs à Cap Dolojman datent de la seconde moitié du VIIe siècle av. J. Chr., particulièrement de son dernier quart.
3. La couche archaïque, assez consistante, présente deux niveaux, documentés stratigraphiquement et chronologiquement. Au dernier, dont la fin se situe autour de 520–490 av. J. Chr., on peut attribuer deux fours artisanaux, témoignant d'une production céramique (ou coroplastique) locale.
4. Les époques classique et hellénistique sont attestées par des complexes d'habitation, artisanaux, des éléments d'urbanisation (enceinte, rue, éléments d'aménagement du territoire etc.).
5. Pour chaque phase, et pour tous ensemble, on a déjà accumulé des indices qui permettent d'envisager une évolution urbaine de l'habitat grec de Cap Dolojman. Jusqu'à présent les fouilles n'ont pas identifié les grandes aires destinées à la vie publique – sanctuaires, agora etc. – qui devraient compléter l'image d'une vraie polis mais on n'exclut pas la possibilité que les fouilles à venir puissent trouver leurs traces ou l'explication de leur absence *in situ*.
6. Les indices géomorphologiques et archéologiques permettent aujourd'hui la définition de la *chora* d'Orgamé dès le VIe siècle av. J. Chr. Elle pouvait être délimitée par les eaux du lac Razlem (ancien golfe de la Mer Noire), les collines d'Enisala, de Babadag et des Slaves jusqu'aux eaux réunis des ruisseaux Ceamurlia et Beidaut.
7. Sur la foi de ces arguments, on estime, qu'Orgamé pouvait être une fondation milésienne contemporaine à Istros.
L'évolution des rapports entre Orgamé et Istros et de leurs rapports avec le monde indigène au cours des siècles qui suivirent leur fondation reste à être saisie par les futures recherches.

Liste des figures

- Fig. 1. Argamum. Fortification romano-bizantine. Vue aérienne verticale, publiée par P. Nicorescu (1944).
- Fig. 2. Argamum. Plan d'après stéréorestitution. 1 – Pointe du promontoire; 2 – secteur F.E.; 3 – Basilique II.
- Fig. 3. Relevé partiel du secteur de la pointe du promontoire, publié par Maria Coja (1982).
- Fig. 4. Plan topographique du Cap Dolojman, avec l'emplacement de la nécropole tumulaire grecque.
- Fig. 5. Carte de la Dobroudja; les localités mentionnées dans le texte.
- Fig. 6. Le territoire d'Argamum grecque, proposé par l'auteur.